

„С опроштењем моја жена“ Стваралаштво жена на Вуковом сабору

У овом раду бавим се присуством уметница, научница и политичарки на културној манифестацији Вуков сабор која се од 1933. године сваког септембра одржава у Тршићу, родном месту Вука Стефановића Караџића. Приметно је да је на овој културној манифестацији ретко реч о стваралаштву жена. Бити у улози говорника, касније беседника, одувек је сматрано централним догађајем ове, на патријархалним основама утемељене, манифестације. За 90 година трајања Вуковог сабора свега су четири жене биле у тој улози на завршној свечаности. У раду пратим и положај жена у ширем друштвеном контексту у периоду трајања ове манифестације и то у време Краљевине Југославије, Југославије после Другог светског рата и у Србији у доба транзиције.

Кључне речи: Вуков сабор, жене, родна равноправност, патријархат, ретрадиционализација.

„Код свију Срба жене су јако потчињене мужевима, а у Црној Гори држе их готово као робиње. Осим својих женских послова, ако да преду, тку, кувају, музу, итд. оне раде и највећи део пољскијех и другијех послова, које иначе људи раде. Често се може видети како се жене тешкијем теретом вуку преко стијена и планина, а муж иде празан с пушком о рамену и чибуком у руци. И при свему томе жена је срећна, ако добије мужа, који је поред тога не туче без икаква повода, само што му се тако прохтије. Млад човијек и жена не смију ништа једно с другијем говорити пред другијем људима, јер би то било непристојно. Исто тако жена не смије свог мужа назвати именом већ каже само 'он'. Кад Србин пред каквим угледним човјеком мора поменути своју жену, то најчешће рече 'с опроштењем моја жена'.“ (Stefanović Karadžić 1987: 343)

1. Вук Караџић и Вуков сабор – између мита и стварности

У Тршићу се од 1933. године сваког септембра одржава Вуков сабор, манифестација посвећена нашем језичком реформатору Вуку Стефановићу Караџићу. Имајући у виду овај, за наше услове, дуг век трајања културне манифестације, Вуков сабор пружа врло вредан и речит увид у стање у српском друштву у целини. Та чињеница је у најдиректнијој вези са тим да је манифестација посвећена личности која у нашој култури има посебно место и око које је изграђен јединствен мит у српској култури.

Када имамо у виду културно наслеђе 18. и 19. века сусрећемо се са два културна модела која су се суочила на друштвеној сцени у време полемике о српском књижевном језику. Један од тих модела је народњачки концепт српске културе обликован током 18. века међу Србима који су били под турском влашћу. Вук Стефановић Караџић је овај концепт уобличио у систем базиран на језику усменог народног стваралаштва. Потекао из доминантно руралне српске средине овај концепт имао је чврсте темеље у говорном језику већине народа. Вук Караџић, као и народ чију језичку баштину је сакупљао, имали су мало или никако везе са другом традицијом – традицијом елитне књижевности и културе која се развијала од средњег века до краја 17. века. Вуков концепт имао је мало додира и са грађанским културним концептом као другим културним моделом 18. и 19. века у Србији. Грађански културни концепт градили су припадници српског друштва у Хабзбуршкој монархији.

Ова два културна концепта сукобила су се на друштвеној сцени око нормирања српског књижевног језика при чему је Вук наступио са јасном визијом радикалне језичке реформе док припадници грађанског културног концепта нису имали јасну визију и норму књижевног језика (Јовановић 2002: 79). „Народњачки концепт културе“, у ствари својеврсна „цивилизација гуња и опанка“ била је знатно ближа доминантној већини тадашњег српског становништва коју су чинили сељаци, а који ће потпуну експанзију доживети са устанцима у Србији. Вук ће бити њихов „духовни вођа“ и „књижевни државник“, како то каже Милан Кашанин, јер се на овој „цивилизацији“ коју је Вук уздигао

гради државност Србије.¹⁰⁶ Коначни разлаз и потпуни пораз грађански културни концепт доживљава политичком инструментализацијом „дивилзације гуња и опанка“ најпре од стране радикала Николе Пашића а затим и свих водећих структура Друге и Треће Југославије. Мирослав Јовановић о овоме у књизи *Језик и друштвена историја* пише:

Након тог доба концепт народне културе и језика, оличен у српском селу и сељаку, постао је значајан елемент политичке комуникације. Око њега су се формирале три основне симболичке јединице: (а) народни, односно сељачки језик и народно језичко стваралаштво, (б) сељачка култура, и (в) народне, тј. сељачке психичке особине (Јовановић 2002: 82).

У колективном памћењу српског народа стереотипи о „Вуку победнику“ и „културној револуцији“ чији је он вођа учестало су употребљавани тако да се изванредан број значењских кодова везао за те термине и постао део мита који твори живу везу народа и Вука. Та веза настала је тако што је Вук од једног вернакуларног дијалекта створио основу за књижевни језик, а од народне епске поезије, сељачке културе, руралних митова и легенди узор за националну културу.

Системским везивањем појмова народ и народно за просто, неписмено сељаштво, као и идеализацијом тог слоја као јединог правог носиоца српског „Nacionalisimusa“, Вук је створио и идејни модел Народа, поготову за употребу у националистичким, политичким пројектима (Naumović 1994: 96–97).

Тим поводом Слободан Наумовић пише и: „Свака политичка снага која се демонстративно приближи Вуку може да рачуна на један део његове ауре“ (Исто: 103). Управо је ово један од разлога што се Вуков сабор као централна државна/национална прослава или манифестација основала у време Краљевине Југославије, одржала кроз период социјализма, током социјалистичког самоуправљања, као и у

¹⁰⁶ Вук Стефановић Караџић је својим радом, без обзира на даљу његову судбину кроз различите идеологије и инструментализације, „у српску баштину унео најлепши пример употребе народне традиције у корист националне идеје.... Вук је на тај начин традицију употребио и за афирмацију српског народа у Европи.“ Међутим каснија инструментализација традиције и дела Вука Караџића неће, нажалост, бити на „опште добро“, напротив. Више о овоме у: Naumović 1994: 96–97.

периоду појаве нове националне еуфорије и што истрајава и у периоду транзиције.

2. Стереотипи о жени у усменој традицији и на Вуковим саборима

Ако имамо у виду овако снажан мобилизаторски фактор који мит о Вуку има на овом простору у свакој друштвеноисторијској стварности вредно је у кратким цртама проверити како се стварају и како се преносе стереотипи о жени и мушко-женским односима у ономе што је „победнички“ Вуков културни концепт и књижевни језик које је Вук утемељио на усменој језичкој баштини. Пошто је усмено народно стваралаштво чинило у највећој мери окосницу програма или дела програма на Вуковим саборима у његовој 90 година дугој историји одржавања подробнија анализа свих програма пружила би увид о томе колико је и да ли се слика о жени у нашем друштву мењала. Због ограничености простора у овом раду задржаћемо се у највећој мери на женама које су у самој реализацији програма имале запаженију улогу било као беседнице или учеснице на завршној свечаности Вукових сабора.

Вуков културни концепт, односно, народна уметност је, имајући у виду наш образовни систем, кључна у формирању идентитета те би један интердисциплинарни приступ проучавању богате народне уметности дао целовитији увид у сложене констелације женско-мушких односа.

Вуков сабор се од 1933. године до 1964. одржавао у дворишту Вукове куће и имао је сваке године исту форму. Прво говорник у славу Вука, након тога следио је културно-уметнички програм, такмичење у гуслању, избор најлепше или „најчистије“ народне ношње, поклањање књига. Средином 20. века постаје јасно да је Вуково двориште претесно за све који долазе на Сабор па су за стогодишњицу Вукове смрти 1964. године студенти из целе Југославије у току трајања омладинске радне акције сазидали позориште и аудиторијум у природном амфитетару у Тршићу. Вуков сабор је 1970. задобио своју трајну физиономију у виду годишњег ритуала са основном тенденцијом да буде „узорна и значајна смотра српске културе“ (Ђоковић 1970: 1).

Креатори збивања осмислили су да у природном амфитеатру присутни најпре чују звук фанфара који је стизао из дубина разгранате шуме која је окруживала простор, потом је из центра збивања одјекивала Мокрањчева „Химна Вуку“ (стихова прилагођених духу владајуће идеологије) док су младић и девојка подизали заставу Вукових сабора. Стихови др Владимира Јовичића „Сељаче / гољо / каурине / докторе / чобанине“ које су глумци увек пуних плућа изговарали враћали су се као ехо са оближњих пропланака. Након тога излазио је, пажљиво биран, главни говорник, од 1990. године називан беседником. Следио је потом програм у виду рецитала, позоришних представа, опера, концерата, наступа хорова. И на самом крају следио је део програма под називом „Поподневно саборско посело“.

Свако саборовање у српском народу од најранијих времена подразумевало је постојање беседника. На Вуковом сабору реторика беседника подразумева доминацију, беседник је, с обзиром на то да се обраћао готово са прага Вукове куће, баштинио истину о Вуку, језику и самим тим о народу. Ауторитет Партије чији је он експонирани, одабрани члан, појачан је „Вуковом ауром“. Метапоруку коју он нама шаље спознајемо тако што у току трајања говора ми постајемо посвећени у ту тајну, стичемо свест о садејству пошиљаоца порука и нас, о саборности и јединству. Говорник се, видимо према сачуваним записницима са седница Одбора Вукових сабора све до почетка 21. века (са јасним наговештајима, од 2017. године, поновног увођења строге цензуре), бирао са огромним степеном цензуре и аутоцензуре. Оно што је уочљиво, а постоје и сведочанства чланова Одбора, јесте да је предлог увек ишао на „верификацију“ негде на неку вишу инстанцу власти.

Оно што је одмах видљиво то је чињеница да су само четири жене говориле на Саборима у Тршићу. Да ли је то необично имајући у виду патријархалну форму саборовања на коју се ослања ова манифестација? Да ли смо могли очекивати више права на јавни наступ и јавни простор за жене у оквиру културне манифестације посвећене језику и Вуку? Ко је и када требало да се избори за то веће право и то у областима образовања и културе у којима су жене бројније на многим позицијама? Или се подразумева да је око потребе за културом постигнут консензус те је ту родна равноправност потпуно неупитна? Или је овде реч о класичној хијерархији вредности унутар које се мушкарцу даје право на истину, његова реч је легитимна, а женама се не верује те се то као

главни вредносни суд преноси на аудиторијум на отвореној позорници у Тршићу. Жене које су говориле односно беседиле на Сабору говориле су о мушкарцима: о Титу, Вуку, Јовану Стерији Поповићу и Иви Андрићу.

Прва жена која је говорила на Вуковом сабору је Митра Митровић Ђилас (1912-2001). Она је говорила на Вуковом сабору 1947. године када је обележавана годишњица велике победе народног језика. Митра је носила ореол прве министарке владе ФР Србије у оквиру ФНРЈ, била је супруга утицајног партијског руководиоца Милована Ђиласа. Мало ко је на Вуковом сабору 1947. знао да је она пре рата заједно са комунисткињама из Омладинске секције Женског покрета покренула часопис *Жена данас* (1936–1940), а и данас мало ко зна да, према писању Станиславе Бараћ, њен рад спада у најзначајнију феминистичку баштину (Вагац 2016). На Вуковом сабору министарка просвете Митра Митровић, међутим, није говорила о женама. Говорила је о описмењавању, Вуку и његовим противницима и у том контексту највише о цркви; говорила је и о другу Титу. Само годину дана пре учешћа Митре Митровић Ђилас на Вуковом сабору Федеративна Народна Република Југославија увела је опште право гласа у изразито руралну средину где су доминирали строги традиционални и патријархални модели породице и сродничких односа. Обичајно право и моралне норме строго су диктирале незавидан положај жена који је правно регулисао до краја Другог светског рата важећи Грађански законик усвојен 1844. године, а по коме је жена изједначена са децом, стављена у категорију са умоболницима, пропалицама и презадуженима. Митра Митровић се сматра оснивачицом Антифашистичког фронта жена имајући у виду њен предратни ангажман у Омладинском покрету секције Женског покрета и ангажман током рата на уређивању три броја часописа *Жена данас*. У току и непосредно након Другог светског рата основне организације АФЖ допрле су до сваког села, бавиле се активно проблемима жена, деце и породице, на терену деловале оперативно и веома конкретно, наметале бројне проблеме жена и деце друштву, тражиле решење за сваки од њих. АФЖ је у послератном периоду у великој мери зависио од партије и Народног фронта, односно Савеза социјалистичког радног народа који је у великој мери дисциплиновао друге друштвено партијске

организације што је и довело до укидања АФЖ 1953. године и његовог утапања у ССРН.¹⁰⁷

Неда Божиновић наводи један интересантан податак: да су у градовима ову одлуку о расформирању АФЖ подржавале и поздрављале жене, док су у селима жене отворено негодовале због укидања ове организације (Пантелић 2020: 87). Жене на селу прве су поново осетиле погубност тог послератног поновног оснаживања свих патријархалних стереотипа и „затварања“ у окриље куће, дома и породице. Убрзо су и раднице уместо предвиђеног ослобађања разједињене, атомизирание остављене без организација које ће уобличити њихово незадовољство и борити се за решење нагомиланих женских проблема, и тако су постале лак плен за оснажени конзервативно-патријархални менталитет мушкараца победника.

Имајући у виду ово брисање достигнућа које су оствариле Митра Митровић и њене саборкиње пре рата и у оквиру АФЖ-а није ни чудо да смо на следећу жену, овај пут, беседницу на Вуковим саборима чекали 48 година (од 1947. до 1995.).

Са растућом политичком кризом осамдесетих година 20. века са позиција вредности братства и јединства неосетно је цело друштво прешло на националистички дискурс, а са почетком ратова и распадом Југославије растао је милитаризам, ретрадиционализација и клерикализација. Или, да парафразирамо Светлану Слапшак, балканска жена је имала патријархалног мужа који се у време ове велике промене и у освит рата појавио, и у складу са балканским традицијама ту његову појаву можемо назвати вампирском (Slapšak 2015: 2). Ратови на тлу Југославије су обелоданили ту вампирску димензију мушкараца као и

„[...] сву дубину патријархалних наслага и традиција [...] и у том окружењу сву тежину положаја жена у породици и друштву. Немоћна да утиче на одлучивање о судбинским догађајима, она је прихватила улогу жртве својствену патријархату“ (Вођиновић 1996: 255).

¹⁰⁷ Светлана Слапшак овим поводом пише: „Програм је у потпуности успео, толико да је женско политичко организовање већ после неколико година постало опасно за комунисте, и АФЖ је расформиран. После тога, идеолошки обрат је произвео необичну комбинацију потрошачког и патријархалног модела наметнутог женама, али добар део обећаних права је преживео.“ (Slapšak 2015: 2).

У таквој атмосфери, друга жена, прва беседница¹⁰⁸ на завршној свечаности Вуковог сабора, Нада Поповић Перишић, министарка културе, беседила је на Вуковом сабору 1995. године у прокламованој „Години културе“. Интересантно је да је, као и у случају Митре Митровић, реч о жени која се интересовала за положај жена мада је интерес Наде Поповић Перишић у највећој мери био посвећен женама у уметности. Она је дипломирала на Филозофском и Филолошком факултету у Београду, докторирала у Загребу са темом о женском писму као прва жена из Србије која је докторирала са овом темом. Али на Сабору није говорила о женама. На Сабору се бавила истим послем као и њена кампања под називом „Лепше је са културом“ – анестезирањем српске јавности. Неким људима је онда, а и сада, њена кампања ледила крви у жилама. Јер, док на ТВ екранима и испред наших очију промиче високо стилизована реклама о култури, дотле под нашим прозорима у стварности колоне избеглица тумарају Србијом одуване августовском хрватском „Олујом“, тутње топови преко Дрине, а комшије из Босне и Херцеговине надају се окончању трогодишњег рата на свом парчету земље где им се налази кућа коју једино могу звати домом.

Посматрајући садржаје Вукових сабора у 20. веку стиче се утисак да ти еманципаторски трендови у погледу положаја жена у Другој Југославији о којима је горе било речи нису ни дотакли збивања на главној позорници Вуковог сабора. О уметницама, научницама и политичаркама се овде 90 година готово није ни говорило. Обележавани су разни јубилеји: и Његошев, и Ђуре Даничића, Бранка Радичевића, и било је речи о и јубилеју Црњанског и јубилеју рођења Данила Киша. Говорило се о сликарима и Урошу Предићу и Милићу од Мачве и Мићи Поповићу, о песницима, о херојима, појављивали су се као главни говорници и беседници политичари у великом броју, научници и уметници у нешто мањем. Али о уметницама, књижевницама, песникињама, сликаркама, истраживачицама и научницама тек у траговима.

Прво дело које се на Вуковом сабору позабавило судбином жене је балетска представа „Даринкин дар“ Зорана Христића 1975. године.

¹⁰⁸ Ова термилошка разлика, говорник – беседник, уследила је 1990. године када је на Вуковом сабору беседио Матија Бећковић. Тада је први пут у свим званичним писаним материјалима који су пратили Вуков сабор као и у свим медијима почео да се употребљава овај архаични облик речи која означава говорника, ретора, и то у време када се цело друштво увелико спремао да се сада и отворено „разрачуна“ са наслеђем социјалистичке Југославије.

Дело је настало инспирисано херојством сељанке из Рајковца, за који је либрето написао Божидар Божовић. Оно што је охрабрујуће јесте чињеница да је када је већ после толико деценија трајања Вуковог сабора проговорено о жени било реч о „[...] неоспорно врхунском уметничком делу које по својој упечатљивости спада у највеће домете наше позоришне уметности“ (Zajcev 1998:14).

Након тога 1988. године на сцени Вуковог сабора појавила се представа Виде Огњеновић „Горски вијенац“ поводом јубилеја 175 година од рођења Његоша. Након тога још једно остварење режисерке Огњеновић биће 1990. изведено на Сабору. Реч је о „Сеобама“. Опет је, на част женама, реч о врхунским уметничким дометима које је ова редитељка начинила у част врхунских уметника. Након „Даринкиног дара“, први пут о жени уметници на Вуковом сабору биће речи 1998. године. Милован Витезовић је те године направио позоришну представу о Десанки Максимовић под називом „Обећана вечност Десанке Максимовић“. Десанка је на Вуковим саборима деценијама била присутна као гост у публици, поштовала је изузетно Вуково дело и волела да буде, према сопственом сведочењу „део саборског народа“. Али је никада нико није позвао да беседи. Требало је да умре па да добије свој простор на отвореној позорници у Тршићу на саборишту. Домети Витезовићевог дела, нажалост, далеко су од уметничког домета поезије Десанке Максимовић. Када наведено резимирамо видимо да се на Сабору само „Даринкин дар“ и „Обећана вечност Десанке Максимовић“ непосредно баве судбином жена и да се једино Вида Огњеновић на централној манифестацији два пута појављује као уметница која је добила прилику да и ту представи свој рад.

Ако су жене, како видимо, сасвим ретко присутне на централном збивању Вуковог сабора зато су у поподневном „Саборском поселу“ имале водећу улогу. Наиме, као саставни део Вуковог сабора од 1970. године био је и поподневни програм на саборишту у Тршићу под називом „Саборско посело“. Овај део програма настао је с намером да вашарски део Сабора (веома жив све до 1970.) добије „другу димензију“, наиме да не буде то „вашарско“ доминантно на Вуковом сабору већ да се народ који посећује Тршић тог дана додатним садржајем привеже за збивања на отвореној позорници. С тим циљем на „Саборско посело“ долазила су многа културно-уметничка друштва из Југославије, односно многи фолклорни ансамбли као „спона која везује нове масовне облике

креативног испољавања са традиционалном народном културом“ (Ђukić-Dojčinović 1997: 100).

Културна политика била је посебно попустљива према овом виду аматеризма јер је он могао бити вентил за ускраћену традиционалну културу села из којег је највећи број људи пристигао у градове и фабрике. Креатори културне политике сматрали су да је овај облик аматеризма згодан јер им прибавља масовну подлогу за даље деловање, подлогу коју им просветитељска и елитна традиција нису могле донети. У извештају са Вуковог сабора 1972. године пише: „Хиљаде посетилаца који су присуствовали преподневном програму вратило се на своја места, а нове хиљаде су дошле само на овај део саборског програма“.

Ово постаје и у каснијим извештајима опште место. Новокомпонована култура наметнула се као неопходна, уз видљиву подршку важеће културне политике, како би попунила празнину насталу урбанизацијом, индустријализацијом, технолошким прогресом, раслојавањем традиционалне сеоске културе.

У овом програму веома специфичне намене учешће узима велики број жена које у том периоду почињу да стварају естрадну сцену Југославије, од Лепе Лукић преко Бранке Шћепановић, Изворинке Милошевић и Мериме Куртиш Његомир до бројних победница аматерских певачких такмичења које увесељавају саборску публику после централног догађаја на отвореној позорници. Сасвим рестриктивно јавни простор главне свечаности није био наклоњен женама али зато у простору забаве женама су на Сабору широм отворена врата као јасан наговештај све раширенијег процеса таблоидизације жена, њиховог свођења на робу и на везаност за процес конзумеризма.

Уследиле су 2000-те године демократске промене које у Србији означавају и почетак ефективних транзицијских промена али и снажно изражени противречни процеси који трају и данас:

[...] сучељавају се репродукција „старог“ и „новог“ патријархата, то јесте процеси ретрадиционализације, клерикализације и репатријархализације, мизогиније и снажни еманципаторски помаци – у образовању, политици, правном систему, системима вредности и институционалним механизмима (Вујадиновић & Станимировић 2017: 198).

После бруталног убиства премијера Зорана Ђинђића постала је видљива чињеница да је наш капацитет за демократске промене изузетно ограничен. Ретроградни процеси су настављени поготову у домену положаја жена које рапидно губе економску самосталност уз све израженију таблоидизацију – афирмацију модела жене старлете, тренд-сетерке која гради идентитет без икаквог одклона ка вулгарном изгледу. И у академском и у јавном дискурсу Србије постају све присутнији процеси репатријархализације. Марина Хјусон (Hughson) о томе пише:

Од тада (од деведесетих – прим. Д. Ђ.) до данас радикално су промењени глобални и локални друштвени контексти [...] У великом делу света, нарочито на „Северу“, готово је општеприхваћена чињеница да су жене дискриминисане и да им је патријархат вековима наносио неправде [...] У Србији, међутим, преовлађује отпор према оваквом знању, чак и на местима где би иначе био незамислив, као што је на пример, Катедра за социологију породице. С друге стране, јачање патријархалних идеологија и доминантно обликовање јавних дискурса под њиховим утицајем, чине да је говор о „женским правима“ сведен на говор о „насиљу над женама“ или о једноставној „заступљености жена на местима одлучивања“. Неолиберални дискурс је преобликовао критички дискурс феминизма, он га је „усисао и испљунуо“ као потпуно другу врсту „приче“. (Hughson 2015: 15).

У таквим околностима тешко је очекивати некакве битније промене у програмима Вукових сабора на почетку 21. века када су жене у питању, мада се видно скратио период између две беседнице. Ако смо на другу жену као главну беседницу чекали 48 година размак између друге и треће беседнице је „само“ 11 година. Одбор Вукових сабора одлучио је да 2006. позове Виду Огњеновић да беседи на Сабору. Њена беседа издваја се по много чему од свих других беседа, али опет ни слово о женама. Њена беседа је оштра и актуелна. Вида Огњеновић је рекла, обраћајући се Стерији (чији јубилеј је обележаван те године):

Опет смо помешали историју и попевку, ова нам друга много боље иде, јер у њој можемо некажњено да омашимо истину. И данас некакви Жутиловићи, Зеленићке и Смрдићи звецкају својим родољубљем као даирама, и том свирком заправо стварају звучну завесу за свакојаке своје марифетлуке. Они заборављају да је хуманост први и основни услов патриотизма, чему си нас ти учио. Убијали смо своје суседе, учитељу, а сада

немамо снаге да то признамо. И није то једино безумље које прикривамо.¹⁰⁹

Велико негодовање и снажан звиждук публике на саборишту изазвала је ова реченица. Ниједан мушкарац ни пре ни после није нашао за сходно да о томе пред конзервативном саборском публиком говори, ова жена јесте.

Чињеница је да је у периоду од 2007. до пре неку годину већи број жена партиципирао у Одбору Вукових сабора као и да се повећао број програма које потписују жене, али у суштини је то одраз чињенице да у музејима, позориштима, културним центрима, библиотекама иначе ради већи број жена. Чињеница је да се смањио и број година између две беседнице. Између Виде Огњеновић и Ангеле Рихтер (Angela Richter), професорке Универзитета у Халеу која је беседила 2011. године, протекло је свега четири године.

Појава Ангеле Рихтер на Вуковом сабору био је неуобичајен случај, не само због тога што је она тек четврта жена у тој улози на завршној свечаности Вукових сабора, већ и због тога што је први и једини странац (једина странкиња) који/а је добио/ла прилику да говори на манифестацији која је посвећена човеку који је већи део свог живота радио и живео у иностранству. Ангела Рихтер је одлично говорила на српском о Вуку и Иви Андрићу. Саборска публика поздравила је куртоазно ову жену и њене напоре да свету представи нашу културу.

Вукови сабори на почетку 21. века ипак су, што се жена тиче обележиле два преседана, једна веома оштра критичка беседа Виде Огњеновић уз негодовање публике и други преседан у виду странкиње, беседнице професорке Ангеле Рихтер, коју је саборска публика, рекли бисмо, прогутала као врућ кромпир. Ако су ови догађаји на Вуковом сабору као изразито конзервативној и на патријархалној матрици израслој манифестацији давали некакву наду у покушај да се деструктуриралишу патријархалне парадигме у индивидуалној свести мушкараца и жена као и у колективним нормативним моделима понашања и системима вредности толико су дешавања након Вуковог сабора 2017. године угасиле сваку наду. Те године је цео простор саборишта и знаменитог места Тршић претворен у полигон за

¹⁰⁹ Беседа Виде Огњеновић на Вуковом сабору 2006. године, Архива Музеја Вукових сабора, Тршић/Лозница.

испољавање политичке моћи и супремације првог човека једне партије што говори много о ауторитарним процесима у нашем друштву и фасадној демократији у којој данас живимо.¹¹⁰

3. Закључак

Имајући у виду да протиче већ једанаеста година да на Вуковим саборима нема беседница нити обогашивања програма садржајима жена стваралаца чини се да је патријархалне матрице и изразито конзервативне моделе понашања како у образовању и академским круговима тако и у јавном дискурсу веома тешко трансформисати јер за те промене не постоји нити политичка воља нити подршка других елита. У прилог овоме иде и свеprisутна одбојност свих горепомнутих сегмената друштва као и Српске православне цркве према Закону о родно осетљивом језику. Верујемо да би отварање ове манифестације од несумњивог значаја у нашем образовању и култури, за стваралаштво жена које није само у домену традиционалних вештина или забаве, него које одсликава савремене домете у култури и науци, представљало напредак. То би, ако не значајно побољшало положај жена, онда сигурно учинило видљивијим многа важна достигнућа уметница и научница. Судајући према збивањима на Вуковим саборима ми смо одавно заглављени негде између оног што је од стране мушкараца унапред исцртан простор женске слободе који се своди на сликовиту реченицу „с опроштењем моја жена“ и уздрмане родне улоге мушкарца уз, до темеља, нарушене демократске тенденције, вредности и домете. У таквим условима тешко је очекивати да ће се, у догледно време, број беседница на Вуковим саборима значајно повећати.

¹¹⁰ О овоме опширније у: Ђедовић 2018: 311–333.

Литература

- Barać, Stanislava. *(Ne)pristajanje na zaborav: Mitra Mitrović, portret revolucionarke*, predavanje održano u Kući ljudskih prava, 7. novembar 2016. <http://komunalinks.com/hom/2017/1/23/> (преузето 12.4.2021.)
- Božinović, Neda. *Žensko pitanje u Srbiji u 19. i 20. veku*. Beograd: Feministička 94, 1996.
- Vujadinović, Dragica, Vojislav, Stanimirović. *Rodni odnosi u Srbiji u doba tranzicije - između emancipacije i retradicionalizacije*
<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2017-02/>
(преузето 12.4.2021.) [Вујадиновић, Драгица, Војислав, Станимировић. *Родни односи у Србији у доба транзиције - између еманципације и ретрадиционализације*]
- Đedović, Dajana. „Kontinuitet populističkog diskursa na manifestaciji Vukov sabor“. U *Mediji, kultura i umetnost u doba populizma*, urednice Mirjana, Nikolić, Milena, Dragičević Šešić, str. 313–333, Beograd: Institut za pozorište, film, radio i televiziju, FDU / CLIO, 2018.
- Đoković, Milan. „O Vukovom saboru“. *Vukov sabor* br.1 (1970): 1–2 [Ђоковић, Милан. „О Вуковом сабору“. *Вуков сабор* бр.1 (1970): 1–2]
- Đukić-Dojčinović, Vesna. *Pravo na razlike selo – grad*, Beograd: Zadužbina Andrejević, 1997.
- Jovanović, Miroslav. *Jezik i društvena istorija*, Beograd: Stubovi kulture, 2002. [Јовановић, Мирослав. *Језик и друштвена историја*, Београд: Стубови културе, 2002.]
- Zajcev, Milica. „75 godina Baleta Narodnog pozorišta u Beogradu“. *Orchestra, časopis za umetničku igru* br. 12 (1998): 5–24. <http://orchestra-magazine.com/pdf/orchestra-magazine-12.pdf> (преузето 12.4.2021.)
- Naumović, Slobodan. „Upotreba tradicije“, U *Kulture u tranziciji*, urednica Mirjana, Prošić-Dvornić, str. 95–121, Beograd: Plato, 1994.
- Pantelić, Ivana. „Antifašistički front žena Jugoslavije i njegovo ukidanje – primer patrijarhalnog (dis)kontinuiteta“. *Antropologija*, Vol. 20, No. 1 (2020): 73–90. <http://anthroserbia.org/Journals/Article/2481>, (преузето 27.5.2021.) [Пантелић, Ивана. „Антифашистички фронт жена Југославије и његово укидање – пример патријархалног (дис)континуитета“. *Антропологија*, Vol. 20, No.1 (2020): 73–90.]
- Slapšak, Svetlana. „Balkanka“. <https://pescanik.net/balkanka/> (преузето 27.5.2021.)
- Stefanović-Karadžić, Vuk. *O Crnoj Gori*, Beograd: Prosveta–Nolit, 1987.
- Hughson, Marina. *Poluperiferija i rod: pobuna konteksta*, Beograd: IKS, 2015.

“Please Excuse My Wife” – Women at the Vuk’s Fair

This paper seeks to examine the presence of female artists, scientists, and politicians at the Vuk’s Fair, the cultural event held every September since 1933 in the village of Tršić, the birthplace of Vuk Stefanović Karadžić whose work and person have always been a strong mobilising factor in the social reality of the region. This is why I seek to examine how the stereotypes about gender relations are created and transferred through Vuk’s “victorious” cultural concept and language strongly based on oral traditions. In the interest of brevity, my paper will focus mostly on the women who took a notable part in the Vuk’s Fairs as either guest speakers or participants of the main closing ceremony. Since the very first Vuk’s Fair, the appearance of the guest speaker has always been considered the high point of this event. Over the course of the last 90 years, only four women have ever been given this coveted role. Even the women who spoke at the Vuk’s Fairs spoke about men: Tito, Vuk, Jovan Sterija Popović, and Ivo Andrić. The first woman to speak at the Vuk’s Fair was Mitra Mitrović, the minister of education, who spoke in 1947. The next female speaker came 47 years later when Nada Popović Perišić, the minister of culture, spoke in 1995. After her came the writer Vida Ognjenović in 2006, while Angela Richter, the first and only foreign guest speaker, spoke at the Fair in 2011. In sharp contrast to this lack of female guest speakers at the closing ceremony, most of the participants in the other events which take place during the Vuk’s Fair were women. Apparently, even though the main ceremony hasn’t been particularly open to female voices, women are welcome to appear at the Fair as long as they are providing entertainment. This is a very clear indication of the ever-growing tabloidization of women and their treatment of them as a commodity to be consumed. Taking all of this into account we can note that it seems that as a nation we are stuck between the outdated and shaky gender role assigned to men and the freedom these men grant women with the obligatory apology that other men should please, excuse their wives. Equally as shaken are our democratic tendencies, values, and reaches.

Keywords: Vuk’s Fair, women, gender equality, patriarchy, retraditionalization.

Примљено: 27. 12. 2022.

Прихваћено: 27. 5. 2023.